

พิพิธภัณฑสถาน

เล่ม ๒

เรื่อง

พระธรรมจักร

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

หัวหน้ากองพิพิธภัณฑ

และโบราณวัตถุ

เรียบเรียง

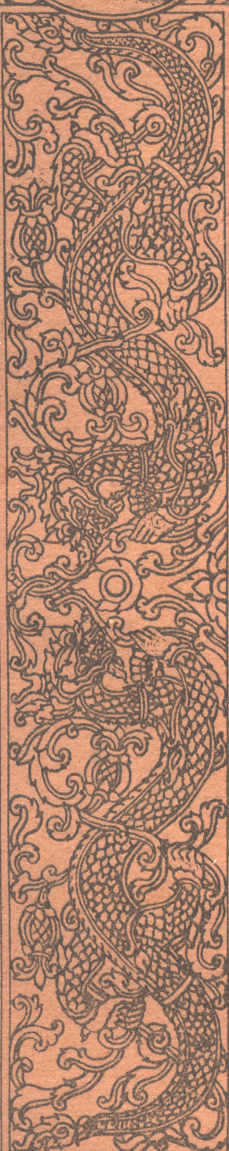
กรมศิลปากร

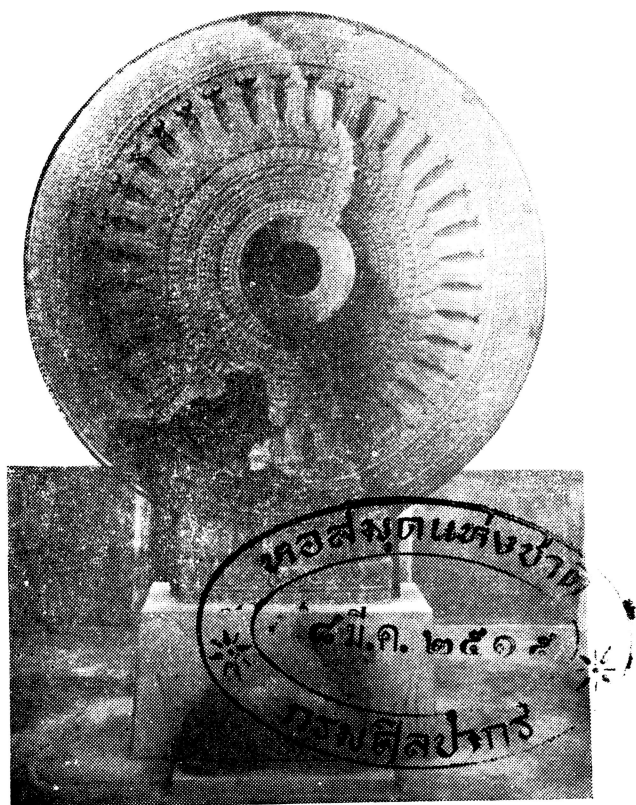
พิมพ์จำหน่าย

ราคาเล่มละ ๑๐ สตางค์

มีเรื่องอื่นๆ ซึ่งเราเห็นว่าดีเรียบเรียง

และพิมพ์จำหน่ายเป็นลำดับไป

รูปพระธรรมจักรกับควาง

ศิลา สูง ๒๗๑ ซม. กว้าง ๑๕๓ ซม.

สมัยทวารวดี (พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐)

แต่ทำตามคติก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย
ชุดใต้ที่โนนขานพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

รูปพระธรรมจักรกับกวาง

ศิลา สูง ๒๒ ซม. กว้าง ๒๒ ซม.

เป็นของนับถือแทนพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

ก่อนมีประเพณีสร้างรูปเคารพในอินเดีย

ฝีมือช่างคันธารราชู (ราว พ.ศ. ๓๖๓-๓๘๓)

ของหลวงพระราชนาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

คำนำ

งานพิพิธภัณฑสถานเป็นงานสำคัญส่วนหนึ่งของกรมศิลปากร กรมนี้มุ่งหมายให้พิพิธภัณฑสถานเป็นศึกษาสถานที่ทางวิชาการให้ชนพิพิธภัณฑสถานเพื่อการศึกษาหาความรู้ ไม่ใช่สักแต่เข้ามาดูแล้วก็ผ่านไป ของชิ้นหนึ่ง ๆ ในพิพิธภัณฑสถานมีค่าเหลือหลาย แต่ถ้าเพียงดูแล้วผ่านไป ของเหล่านั้นก็ไม่ประเสริฐกว่าก้อนหินหรือโลหะธรรมดา ถ้าผู้ดูพยายามศึกษาก็เป็นความรู้อันประเสริฐ และเป็นความสนุกเพลิดเพลินอันประกอบด้วยประโยชน์ กรมศิลปากรคิดเห็นดังนี้ จึงให้เจ้าหน้าที่เรียบเรียงและพิมพ์สมุด "พิพิธภัณฑสถาน" เป็นเล่มบาง ๆ มีภาพและคำอธิบายเป็นเรื่อง ๆ ไป จำหน่ายแก่ประชาชนโดยราคาเยาว่าที่สุด

หนังสือ "พิพิธภัณฑสถาน" นี้ เจ้าหน้าที่คงจะเรียบเรียงพิมพ์ขึ้นต่อ ๆ ไปเป็นลำดับ เมื่อทำได้มาก ๆ ก็คงเป็นเอกสารอันมีค่าชุดหนึ่ง กรมศิลปากรหวังว่าท่านที่มีหนังสือเล่มนี้ คงจะพยายามหาเล่มอื่น ๆ ไว้ให้ครบชุด เก็บไว้เป็นเครื่องประกอบการค้นคว้าความรู้ในทางนี้ต่อไป

กรมศิลปากร

๓ มีนาคม ๒๔๗๘

รูปพระธรรมจักร

รูปพระธรรมจักรชั้น^๕ ทำด้วยศิลา ขนาดสูง ๒๒ เซ็นต์ กว้าง ๒๒ เซ็นต์ ฝีมือช่างคันธารราช เป็นของหลวงพระราชทาน แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ มีภาพ คือ

๑. ธรรมจักร หรือ วงล้อ
๒. พระชาณู (เจ้า) สัมมุติเป็นองค์พระพุทธรเจ้า
๓. ฐานหรือพุทธบัลลังก์
๔. รูปกวางหมอบ
๕. ต้นศรีมหาโพธิ์
๖. พระปฐมเจดีย์ คือ บรรพชิตทั้ง ๕ ชื่อ โกลนัญญู ๑ วัลป ๑ ภัททีย ๑ มหานาม ๑ และ อัสสชิ ๑

๗. เทวดา ๒ องค์

มูลเหตุแห่งการสร้างพระธรรมจักร ในประเทศอินเดียซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งพระพุทธศาสนา มีประเพณีถือกันมาแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงพระพุทธศาสนาได้ ๓๐๐ ปีเศษอย่าง ๑ คือถือว่าไม่ควรเอาที่เคารพมาทำรูป เพราะฉะนั้นการก่อสร้างวัตถุสถานมีถวดยในเรื่องราวพระพุทธประวัติ ถ้าแห่งใดจะต้องทำเป็นรูปพระพุทธเจ้า ก็จัดทำเครื่องหมายขึ้นแทน

พอให้รู้กัน เป็นต้นว่า ตอนพระโพธิสัตว์ประสูติก็
 ทำเป็นรูปพระพุทธรูปยืนถือกิ่งไม้ ไม่มีรูปพระ
 โพธิสัตว์ (ที่มีรูปพระโพธิสัตว์เป็นของชั้นหลังเมื่อ
 มีคติทำพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้ว) ตอนครีษัตริย์ทำเป็น
 พุทธบัลลังก์เปล่า มีรูปคันไถประกอบ และตอน
 ประทานปฐมเทศนาที่ฐานคือพุทธบัลลังก์มีงจักร
 และรูปพระบัญญัติกับกวางประกอบ เช่นรูปขรรคม
 จักรชั้นนี้ ถึงสมัยเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช (พระ
 เจ้าศรีธรรมมาโคกราชที่เรียก) กษัตริย์ผู้ครอง
 แคว้นมคธราช อันมีกรุงปาตลีบุตรเป็นราชธานี
 ราว พ.ศ. ๒๗๔ — ๓๓๓ ทรงเป็นเอกอัครศาสนูป
 ถัมภกแห่งพระพุทธศาสนา คติไม่ควรทำรูปเคารพ
 ยิ่งถือสืบเนื่องกันอยู่ บรรดาวัตถุสถานทั้งหลายที่
 พระองค์ทรงสร้างเป็นพุทธเจดีย์ แท้ที่จริงมีตัวอย่าง
 อยู่ก็ยังใช้การสร้างเครื่องหมายแทนรูปพระพุทธเจ้า
 ๕๕ ทั้งสิ้นต่อจากสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช มาอีก
 ประมาณ ๓๐๐ ปีจึงเกิดธรรมเนียมการสร้างพระพุท
 ธรูปกันขึ้นในชุมชนผู้ถือพระพุทธศาสนาในอินเดียประ
 ประเทศ เหตุที่จะเกิดการสร้างพระพุทธรูปเป็น
 อุทิศเจดีย์ ก็คือ เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๖ พระเจ้าอา
 เด็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์กรีก ได้ยกกองทัพ
 เข้ามารุกรานประเทศอินเดีย ได้ดินแดนภาคพายัพ

ของอินเดียไว้ในอำนาจแล้วเสด็จกลับไปทิวศคใน
ประเทศบาบิโลเนีย อาณาเขตซึ่งพระองค์ได้ไว้ใน
อินเดียก็แตกแยกกันเป็นหลายรัฐ โดยพวกแม่ทัพ
นายกองของพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์ได้ตั้งตัวเป็นเจ้า
ครองรัฐนั้น ๆ มีแคว้นแคว้นกันดารราบเป็นต้น การ
ที่พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มีทหารชกมารุกรานอิน
เดียนั้น ไม่ได้นำมาแต่ทหาร ได้นำนักปราชญ์และ
นักคิดปะผู้สามารถมาด้วย แม้เมื่อพระเจ้าอาเล็ก
ซานเดอร์มีทหารเสด็จออกไปจากอินเดียแล้ว พวก
นักปราชญ์และนักคิดปะผู้มีความรู้ต่างตั้งถิ่นฐาน
อยู่ในอินเดียเป็นจำนวนมาก พวกนักคิดชาวอินเดีย
เรียกนามอีกอย่าง ๓ ชื่อ คือ ชาวโยนก ชาวโยนกเมื่อ
เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แต่ก่อนได้มีเชื้อสายสัมพันธ์กับ
ชาวอินเดียสืบมา ครั้นพระพุทธรูปซึ่งประกาศพระ
พุทธศาสนาเผยแพร่อเข้าไปในแคว้นแคว้นที่ตนอยู่ ก็ได้
ยอมรับนับถือพระพุทธรูปศาสนา แต่ชาวโยนกเป็นฝรั่ง
ชาติกรีกตั้งกล่าวมาแล้ว เคยมีลัทธิศาสนาของบรรพ
บุรุษ ซึ่งนิยมทำรูปเคารพขึ้นไว้บูชาแทนพระเป็นเจ้า
เมื่อเขารับนับถือพระพุทธรูปศาสนาก็คิดดัดแปลงทำพระ
พุทธรูปขึ้นบูชาตามประเพณีของตน มีปรากฏในคำ
นานว่าคิดทำพระพุทธรูปขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้า
เมเนนเดอร์หรือมิตินท์ แห่งเมืองกาบูลในแคว้นคัน

ชาวราชวาท พ.ศ. ๓๖๓ — ๓๘๔ เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่เชื่อกันว่าพระพุทธรูปได้เกิดขึ้นในคันธารวาทก่อนแห่งอื่น แต่เรื่องเกิดการสร้างพระพุทธรูปนิยมแพร่หลายมาจนทุกวันนี้ จะได้กล่าวในโอกาสอื่นต่อไป โดยฉพาะรูปพระธรรมจักรซึ่งนำออกแสดงนี้เป็นฝีมือช่างคันธารวาท ทำตามคติก่อนมีพระพุทธรูป

ความหมายของรูปพระธรรมจักร

คือเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณแล้วพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ (คือบวรพจิตทั้ง ๕ ชื่อ โกณฑัญญ ๑ วัปป ๑ ภัททิย ๑ มหานาม ๑ และอัสสชิ ๑) เป็นครั้งแรก ในวันขึ้น ๓๕ ค่ำเดือน ๘ ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี (ซึ่งบัดนี้เรียกว่าถ้ำนารัก) ในประเทศอินเดีย พระปฐมเทศนาครั้งนั้นได้นำว่าพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร เพราะได้ประกาศให้โลกรู้ว่ามีพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้วโดยรวดเร็วประหนึ่งดังธรรมา

เครื่องหมายแสดงพระพุทธรูปประวัติตอนนั้น จึงทำเป็นรูปพระธรรมจักร อันหมายถึงพระปฐมเทศนาเป็นสำคัญกับรูปประกอบ คือ รูปกวางหมอบหมายถึงถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันที่ได้ทรงแสดงธรรม แด

๕

บัญชาวิเศษผู้รับเทศนาครั้งแรก บัดดังก่และคันโพธิ์
หมายถึงสถานที่ ๆ ได้ตรัสรู้.

กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ

๓๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น ต้นบุญยืน ผู้พิมพ์โฆษณา

พ.ศ. ๒๔๗๘